

STAVORDEN-MEER (HEE), voorn. meer; prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hemlamer-Oldelphaert-en-Noordwilde*, O. van *Stavoren*.

Dit meer is van over lang bedijkt en drooggemakt. Naardien de belemmering der scheepvaart streken, vond men goed die tot land te maken, en er eens bekwame doorvaart in te graven en te ontchonden. Het ootrooi, hietse, den 19 Mei 1613, aan de stad Stavoren verlend, bepaalde, dat de lunden, door uitsnating en bedijking bekomen, door haar als eigen en lastvrij land zouden gebruikt worden; doch aldra ontstond er eene menigte verschillen, waardoor die van Stavoren bevoogen werden hun recht voor de eene helft over te dragen aan de Heer van *Enns van Hanxma*, *Jonas van der Sande*, *Onk van Doyen* en *Gulius Jossensz*, alle haden in den Hove van *Friesland*; terwijl de tweede helft aan anderen werd overgedaan. Voor deze overdracht ontvingen die van Stavoren eene goede som gelds, ter goedmaking van hunne reeds bestede kosten; ook namen de nieuwe eigenaars aan, eene vaart te graven van Stavoren naar de *Warner-sloot*, op eene wijde vaart van 64 voet (16,95 ell.) en ter diepte van 4 voet (1,25 ell.), met eenen dijk aan den oever, om bij tegenwind tot een tredpad te kunnen dienen, gelijk ook eene vaart van Stavoren naar *Scharl* en voorts naar de *Warner-sloot*, benevens nog eene andere vaart van Stavoren naar *Molkwerum*, wijd en diep als voren. Deze overdracht geschiedde den 30 Augustus 1620, en het Stavorens-meer werd, door het graven van de vaart naar de *Warner-sloot*, in tweeën gedeeld, waardoor het eene deel den naam van *Noorder-meer* en het andere van *Zuider-meer* heeft verkregen. Zie de beide volgende artikelen.

STAVORDER-MEER (HET NOORDER-) of het *Stavorens-Noordens-meer*, pold., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, arr. *Sneek*, kant. *Hindeloopen*, gedeeltelijk gem. *Stavoren*; gedeeltelijk griet. *Hemlamer-Oldelphaert-en-Noordwilde*; onder *Molkwerum*; palende N. W. aan den *Klokslag-van-Stavoren*, N. en O. aan het behoor van *Molkwerum*, Z. aan de vaart naar *Warms*; die hem van het *Zuider-Stavorder-meer* scheidt, W. aan de stad *Stavoren*.

Dees pold., welke, ingevolge ootrooi van 19 Mei 1615, na het jaar 1630 bedijkt is, bestaat, onder *Stavoren*, volgens het kadaster, 122 bund. 37 v. r. 96 v. ell., waaronder 118 bund. 24 v. r. 44 v. ell. schotbaar land; telt 8 h., zijnde alle hoerdeijten, van welke 1 onder *Stavoren*, en 8 onder *Molkwerum*. Hij wordt door eenen grooten schakanten waterroten, van ruim 2,80 ell. vliegt, droog gehouden. Het polderbestuur bestaat uit Heemraden en eenen *Peningmeester*.

STAVORDER-MEER (HET ZUIDER-) of het *Stavorens-Zuidens-meer*, pold., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, arr. *Sneek*, kant. *Hindeloopen*; gedeeltelijk gem. *Stavoren*, gedeeltelijk griet. *Hemlamer-Oldelphaert-en-Noordwilde*, en daarin ten deele onder *Warms*, ten deele onder *Scharl*; palende N. aan de vaart naar *Warms*, die hem van het *Noorder-Stavorder-meer* scheidt, O. aan het behoor van *Warms* en aan het behoor van *Scharl*, Z. en W. aan den *klokslag van Stavoren*.

Dare pold., welke ingevolge ootrooi van 19 Mei 1615, na het jaar 1630 bedijkt is, bestaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 137 bund. 85 v. r. 66 v. ell., als: onder *Stavoren*, 418 bund. 51 v. r. 86 v. ell., waaronder 115 bund. 2 v. r. 87 v. ell. schotbaar land; 88 v. ell., waaronder 115 bund. 2 v. r. 87 v. ell. schotbaar land; 38 onder *Hemlamer-Oldelphaert-en-Noordwilde*, volgens het kadaster 58 bund. 21 v. r. 80 v. ell. Hij telt 5 h., alle hoerdeijten, van welke 9 onder *Stavoren*, en 1 onder *Hemlamer-Oldelphaert-en-Noordwilde*.

Aangezien het *Zuider-Stavorens-meer*, wegens zijne diepte, veel moeilijker viel droog te houden, dan het *Noorder-Stavordermeer*, plaatsten men daarin twee groote achtkante watermolens, van ruim 2,80 ell. vliegt, doch een dezer molens naderhand afgebrand zijnde, was de andere niet in staat om alleen den polder droog te houden. Het bouwen van eenen nieuwen molen was dus van de grootste noodzakelijkheid, te meer, dewijl de nog overgeblevene molen ook reeds aanmerkelijk in verval was. De eigenaars onderzochten, tegen de kosten opzette, droegen hun recht over aan den Heer *Barkanus Schoramus à Sranika*, *Med. Dr.*, en deze vond eene nieuwe soort van watermolens uit, welke, ofschoon kleiner dan de vorige, als hebbende slechts 1,88 ell. vliegt, echter veel meer water dan die twee van ruim 2,80 ell. vliegt konde uitsmalen. Inmiddels benoemde zich de Staten van *Friesland* ook met dit werk, want overwegende, hoe gevaarlijk, bij eene doorbraak van den zeedijk, ten *Zuidosten* van *Stavoren* dit *Zuidmeer* zou kunnen zijn, indien het zee-water daar in-gang kreeg; moedigden zij den voornoemden Heer aan, om het meer zwaar te bejilken en droog te maken, met behulpe van vrijheid van lasten ten eeuwigden dage en eene jaarlijksche gifte van 100 guldens, zoo lang het meer werd droog gehouden. Ook betsoofde men hem, dat, indien het meer, door inbreuk van den zeedijk, onderliep, en hij het dan weder droog maakte, zulks met een jaarlijksch geschenk van 200 guldens zou worden erkend, zoo lang hij het meer droog zoude houden. Dit vrgt door eeregenemde Staten, aan *Dr. Semcranus à Sranika* toegeestaan, werd wederom door hem voor de helft overgedragen aan *Jonkheer Enns Moskema van Hanxma* toe *Scooten*, *Grielman van Baanderdeel* en *Kleinsoon van bovengemelde Enns van Hanxma*, om dit werk gezamenlijk uit te voeren, en bate en schade met elkander in gelijke deelen te geneten en te dragen.

STAVORDER-ZILL (DE), sluis, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, gem. en aan de stad *Stavoren*.

Deze sluis, welke breed is 7,65 ell., en diep 5,70 ell., ontvangt veel toevoer van water uit de omgelegene meeren, terwijl zij ook door groote schepen kan gebruikt worden.

STAVOREN, gem., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, arr. *Sneek*, kant. *Hindeloopen* (15 m. k., 7 s. d.); palende Z., W. en N. aan de *Zuiderzee*, O. aan de griet. *Hemlamer-Oldelphaert-en-Noordwilde*.

Deze gem. bevat de st. *Stavoren* en den *Klokslag-van-Stavoren*. Zij bestaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 575 bund. 25 v. r. 19 v. ell., waaronder 367 bund. 67 v. r. 25 v. ell. belastbaar land. Men telt er 112 h., bewoond door 112 huizeg., uitmakende eene bevolking van ongeveer 370 iow., die meest in de zeevaart eene geringe bestaan vinden. Ook leeft men er van de vroeger hier gebloeid hebbende fabrieken en craftijken, van welke hier voor vijftig jaeren nog 1 potsbakkerij, 3 zoutkeien, 2 jeneverstokerijen, 2 brouwerijen, 2 instat-en blokmakerijen, 3 zaitmakerijen, en 4 scheepsimmerweven aanwezig waren, nog slechts eene lijnbaan en eenen korenmolen aan.

De Hervormden, die er 470 in getal zijn, onder welke 110 *Ledenamen*, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Sneek*, ring van *Worsham*, behoort, en vroeger door twee, doch thans door éénen *Predikant* bediend wordt. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest *Jonaxus Meezu*, die in het jaar 1584 hier was en in het jaar 1586 reeds was vertrokken. De eerste tweede *Predikant*, die in deze gem. gestaan heeft, is geweest *Tazobanus Noordmaers*, die in het jaar 1657 herwaarts kwam en in het jaar 1681

ovvleed. Na het vertrek van den Predikant **Johannes Harnicus Brees-**noer, hetwelk in het jaar 1707 plaats had, is **Srayons** door slechts eenen Predikant bediend geworden. Onder de hier gestaan hebbende Predikanten verdienen bijzonder vermeld te worden **Wibaldus à Baakar**; de schryver van de *Redelijke Godsdienst*, die er in 1665 kwam en in 1670 naar **Halingen** vertrok; **Esico Tinea** van 1736—1791 hier in dienst, later Hooggeeraar te **Groningen** en aldaar overleden, en zijn opvolger **Johannes Harnicus Breesnoer** van 1791—1797, die later Hooggeeraar te **Franker** en te **Leyden** is geweest. De tweede Predikanten stonden hier meestijds aan het hoofd der Latijnse school. Het beroep gescheet door den kerkeraad.

De Doopsgezinden, van welke men er 90 aantreft, maken mede eene gem. nit, welke door een geordend Leeraar bediend wordt. — De 2 Evangelisch-Lutherschen, welke er women, behooren tot de gem. van *Warkum*. — De Roomsche-Katholiken, die er 6 in getal zijn, worden tot de stat. van *Bakhuizen* gerekend.

Men heeft in deze gem. 2 scholen, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 80 leerlingen bezocht worden.

De stad **Srayons** of **Srayons**, in het Latijn **Srayona**, in het oud Friesch **Srayonk** of **Srayonk**, zoo als zij ook nog tegenwoordig bij het meesta landvolk heet, ligt 10 u. Z. W. van **Leeuwarden**, 6 u. Z. W. van **Sneek**, 2 u. Z. Z. W. van **Hindeloopen**, 89° 32' 37" N. B., 23° 17' 31" O. L. Men telt er binnen de muren 109 h. en 380 inw.

Omtrent den naamsoorsprong der stad is men in het onzekere. Sommigen meenen, dat **Srayo** haar stichter en naamgever zoude geweest zijn; anderen dat **Srayuk**, **Sreayuk**, **Srayuk** of **Srunuk**, is afgeleid van het woord **Sruni**, en willen, dat zij naar zekere oude volkplanting, **Srunis** geheeten, wier oude woonplaats men nu in de **Zouderzee** zoude moeten zoeken, dus genoemd zij. Zeker gesoeg is het, dat deze oude volkplanting werkelijk bestaan heeft, doch dat de naam daarvan zoude zijn afgeleid, is twijfelachtig, omdat men in oude gedenkscriften van deze plaats, onder dien naam, bijna noergens gewag vindt gemaakt. Veiligst is het derhalve de zaak onbeslist te laten.

Srayons is hinten twijfel de oudste en was welter de grootste en vernogendste stad van **Friesland**. Wat haren oorsprong aangaat; volgens de oudste **Kronijkschryvers** zou zij wel drie honderd jaren vóór **Christus** geboorte gebouwd zijn, doch hun verhaal is met zovele verscheiden omzwaarcheld, dat men er volstrekt niet op kan vertrouwen. Dit is zeker, dat de **Friesche Koningen** hier hunnen zetel hebben gehad; dat **Srayons** eene zeer magtige koopstad is geweest, en hare haven in oude tijden, eene der diepste en veiligste was, waardoor de ingezetenen gelegenheid hadden, om groote schatten te verzamelen, die, gelijk alomte, ook hier de **bronnaders** waren van **prucht** en **welde**; die, welke de oude schrijvers, bij vergoeting, zoodanig uitmetselen, dat zij niet schroomen te vertellen, dat men te **Srayons** de stoeopen en drem-pels met goud en zilver besloeg, waarvan het spreekwoord kwam: *de zervende kinderen van Srayons*.

Doch gelijk vele voorname koopsteden, door het opstijken harer vaarwaters, vervallen zijn, zoo trof ook **Srayons** het zelfde lot, dewijf eene zandbank, het **Vrouwenzand** genaamd; althans voor de haren opschoot en de neding van zwaar geladen schepen belemmerde. Dit toeval, wordt door de **Kronijkschryvers** toegeschreven aan de darchheid van eene rijke weduwe. Deze kreeg een schip nit **Dant-**zig te huis, hetwelk door haar was uitgezonden met uitdrukkelijk bevel,

om eene vrucht terug te brengen van de beste waren, die daar te vinden vielen. Toen zij nu van den schipper vernam dat deze eene vrucht van de beste tarwe aan bakhoofd had ingeladen, beval zij hem, die weder aan stuurboord in zee te werpen, hetgeen ook geschiedde, waarop, dus luidt de vertelling, eene groote droogte of zandbank ontstond, ter plaatse waar de tarwe in zee was geworpen. Tot een tijd vond aandenken aan die dantele vrouw en aan het goddelijk omgengenen over dit bedrijf, zonden nabij **Srayons** nog koornaren groeijen, hoewel zonder eenige vrucht, hebbende daarvan alleen slechts het uiterlijk voorkomen. — Het is niet onmogelijk, dat er zulk een geval in die tijden werkelijk gebeurd zij, doch wat deze koornaren aangaat, hieromtrent valt aan te merken, dat er niet ver ten Zuiden van **Srayons** eene plant groeit, welke uiterlijk veel gelijkt naar korenaeren, doch deze wordt niet op het zoogenoemde **Vrouwezand**, dat op eenigen afstand van de **Friesche-wal** in zee ligt en altoos onder water is, gevonden, maar wel op het bekende **Koode-Rif** (zie dat woord). Ook is deze plant niets ander dan een zekere helm, hoedung men in vele oorden van **Holland** en **Zeeland** aan de duinen aantreft, en welks ver voortkruidende wortel zeer dienstig is, om het duinzand hierea te houden en het verstuiven te beletten. Doch hoe dit zij, het grootste gedeelte der stad, is voorzeker door de zee weggespoeld, en onder anderen het klooster van **St. Oulffus**, hetwelk in oude tijden zeer vermaard was, en waarvan, in het jaar 1664, toen **Scoravus** zijne *Beoerijving van Friesland* in het licht gaf, bij laag water, nog overblijfselen bespand werden. Doch heden is de gehegens hiervan geheel verloren, dewijl men bij laag water thans niets meer kan ontdekken; dan de welker bekende kerkstaat; liggende de kerk ongeveer een kwartier uur gaans ten noordwesten der stad in zee, alwaar men, bij laag tij, met stil weder, nog de overblijfselen der muren en eenige zekken der oude grasteden ontdekt, waarom door de **Regering**, ter beveiliging der scheepvaart, des zomers aldaar eene ton wordt gelegd.

De magt van **Srayons** was welter ongetwijfeld zeer aanzienlijk; doch of men op deze stad kan loepassen, hetgeen nog te **Nijmegen** gelezen wordt: *Huc aequae regnum Stavariae* (tot hiertoe strakt het regt van **Srayons** uit) valt thans bezwaarlijk te bepalen.

Op den 2 December des jaars 1502, zou men, op het West van **Srayons**, twee zilveren penningen gevonden hebben, gemunt onder de regering van **Koning Rabsou**, en in 1525 eenen gouden penning, waarop men aan den eenen kant las: *Adgillus Secundus Fristorum Rex* (d. i. **Averanus II**, **Koning der Friezen**, en aan den anderen: *Monta aurea Goidis Stavariae* (d. i. gouden munt van de stad **Srayons**). Doch deze penningen worden, door de meesten, voor verdicht gehouden. **Scoravus** denkt er zich ten sterksten over uit, en zegt: ik kan het nooit gelooven, dat er zulke penningen zijn geweest of zij moeten versierd zijn.

Srayons is eene der oudste **Harnseden** geweest, ja de derde in rang, zijnde hare voorregten, te **Kaulen**, op den 1 October 1549, en laatst te **Lubeck**, op den 16 Maart 1605, nog vernieuwd. De groote reden van dit aanzien was de fiver en kunde der **Srayonschen** in de zeevaart en vooral hunne kloekmoedigheid, door, in die oude ruwe tijden, aan de andere **Westersche** volkeren een bewijs te geven, dat men door de **Sond** in de **Oostzee** varen kon. Hierdoor hebben zij ook het regt bekomen, dat zij aldaar vóór alle anderen vertoild moesten worden; waardoor het wel eens gebeurd is, dat zij, hunne reis in de **Oostzee** vollragt hebbende, bij hunne terugkomst in de **Sond**, daar nog schepen

vonden liggen, die er op de nitreize te gelijk met hun gekomen waren. Tot erkentenis van dit voorrecht zonden zij jaarlijks een stuk Leydsch laken met het eerste schip naar de Sond, tot een geschenk aan den Koning van Denemarcken. De Koningen van Denemarcken hebben ook overvonden, van tijd tot tijd, vele voorregten aan die van Sravox verleend, van welke nog eenige overig zijn, als van Koning WARDMAR, in 1336, en in 1365 op St. Mathensdag. Op Pinksteren van het jaar 1478 werd hun door Koning CHRISTIAAN, wegens eenige opgeschoten penningen, vergund, dat zij maar een Herricusrobel tot zonden geyen tot den dag der volloening toe. Ook zonden die van Sravox een Gezelschap aan Koning CHRISTIAAN IV, in 1599, tot verdere bevestiging Aunner voorregten. Geen mindere voorregten hebben de Koningen van Frankrijk welcrt aan deze stad verleend, gelijk uit de daarvan overgebleven brieven kan blijken; zijnde de laatste vier brieven van KANAL IX, gedagteleend 1861; waarom ook, gedurende den heiligen oorlog tusschen dien Koning en Keizer KAARL V, toen geen Nederlanders op Frankrijk waren moegt, zulks veilig en met groot voordeel door die van Sravox geschiedde. Er zijn ook nog privilegiebrieven voorhanden, welke de stad van den Zweedschen Koning JACOB, op den 3 Mei 1469 en op den 18 Junij 1525, ontvaangen heeft.

Omtrent het jaar 1300 was Sravox nog in vollen bloei, wordende toen geregeerd volgens hare eigene wetten en privilegien, zoo als die in het oude Grandeboek te lezen zijn. Toen voorde de stad ook het recht van gelyc en zwaard, waarom ook zeker stuk buitendijks land, ten tijde van SCORAVUS, tusschen Sravox en Scharl, nog de Galsgonne werd genaamd. In het jaar 1250 kon men met behulp van eenen poststok, door het bosch Kreil, van Sravox naar Enkhuizen gaan, doch in 1400 was er reeds eene rime vaart, tusschen de steden, uit de Noordzee naar de Zuidzee. Het aanzien der stad nam middelwvrij aanmerkelijk af, in 1535 was Sravox evenwel nog magtig genoeg, om den oorlog te voeren tegen de steden Limbeck en Hamburg, hoewel het verschi ras werd bijgelegd door tusschenpraak der Regeeringen van Gent, Brugge, Yperen, Dordrecht, Middelhurg en Zierikzee; gelijk uit de brieven, in de staats-kist berustende, kan blijken.

Toen Friesland onder de magt der Hollandse Graven verviel, hadden deze, of hunne Stadhouders, hier hunnen vasten zetel. Daardoor verkreeg deze stad ook de bevestiging harer voorregten van Graaf JACOB V, op den 1 April 1292, en eene nadere bevestiging van Graaf JACOB, in 1399. De Grefsheden en Mederegters der oude huurt van Broonacker, welken naam men toen gaf aan de Vijfdeelen in Westergoo, erkenden, in 1556, Sravox voor eene vrije stad, en gaven haar een vrijgeleide. In volgende tijden, allengskens zeer vernederd zijnde, door watersnood, brand, overrompeling; peest en duurre, lag deze, welcrt zoo vermaarde stad lang zonder vesten, en werd menigmaal een nest van roovers, van buiten, die haar bemagtigd hadden. In het jaar 1516 werd zij echter weder eenigzins bevestigd.

Sravox heeft thans eene langwerpige vierkante gedaante, van het Zuiden naar het Noorden vrij breed, doch van het Oosten naar het Westen smal. De stad ligt aan twee vaarwaters, het eene ten Zuiden en het andere ten Noorden, die beide uit de ringsloten der oude Stavordermieren komen en door middel van onderscheiden wateren gemeenschap hebben met alle groote vaarwaters der provincie. Het zuidelijkste vaarwater, naar zijne ligging de Zuidervaart genaamd, liep welcrt niet alleen door het zuidelijk gedeelte der stad, maar ook door

de Zuidervaart in zee; zoodat uit dit water voortkwam de Zuidervaren, die nog bij SCORAVUS in de afbeelding van Sravox gezien wordt, doch reeds voor vele jaren is overdijkt en dus gesloten. De Noordervaart loopt buiten de stad in de stadsvaart, en vormt dan verder de haven der stad. De haven heeft twee hoofden, het eene ten Noorden en het andere ten Zuiden. Het laatste loopt met eene kromme bocht om de plaats van het kasteel, die welcrt tot een buitenwerk, thans alleen tot een zeedijk verstrekt. Deze dijk is kostbaar van onderhand, dewijl de invallende vloedden niet het Noordwesten het wier dikwerf ondermijnen, en dus het hoofd meermalen in gevaar brengen.

In 1767 is de Noordhaven geheel gestort en de sluis meendeels, na voorafgaande droogmaking, vernieuwd. Er ontstonden kort na dien tijd, gemoeven, waarschiijnlijk door kwaadwilligen verspreid, dat de sluis slecht gebouwd en met groot gevaar van het land, bij den eersten storm stond te bezwijken. Om deze reden werd de sluis door kundige lieden, op nieuw onderzocht en zoodanig bevestigd, dat er niets op veel te zeggen. Ook hebben de zware stormen en watervloedden van 1775 en 1776 de dengd zeer snijs, die er niets door geleiden heeft, nog nader bevestigd. Naast Harlingen is deze sluis de wijsste der zuidelijke uitwateringen, als zijnde 8,80 ell. wijd. Die van Wymbritseradeel, Heemelmer-Oldoophert en de stad Sravox, moeten onder hun driehaar gezamenlijk onderhouden. Voorheen had deze haven het ongemak dat hare beide hoofden bijkans zuidoost en noordwest liepen, waardoor de slag van het water, bij hevige winden, hier zeer aanmerkelijk was. In 1792 werd dit gebrek grootendeels hersteld, zoodat Sravox thans eene uithunrende haven heeft, die voor geen der overige Friese zeehavens, behooft onder te doen, zijnde zij zoo groot en breed en van zulk eene gunstige ligging op den zuidwesthoek van Friesland aan de Zuidzee, dat althien de verhooping van buitengronden verbindert, dat zij niet meer door groote schepen kan bezocht worden. Aan de haven staat eene goede herberg, benevens het vernieuwde kustlicht. Aan het oostende der haven ligt eene dubbele klap- of valbrug, tot het doorlaten van kolffen en smaken, waarover men op het Zuidenhoofd, als op een eiland komt en van daar ter stad ingaat door de voorn. Noordervaart.

De stadswal bestond vroeger uit het oude blokhuis, den zeedijk en drie en een half bastion, met vier tusschenkomende gordijnen. Het oude blokhuis had men in het N. W., het bestond uit drie halve steenen kellen, aan welke in het O. het gerdijn, en in het Z. de zeedijk sloot. Door den wal liepen drie land- en twee waterpoorten, met name: de Noordervaart ten N., de Koopporten O., de Zuidervaart ten Z. en lieten de voornoemde vanten door in de stad; terwijl men door de Noordervaart uit de stad reed naar Westergoo, door de Zuidervaart naar Gaasterland, en door de Koopporten naar de naburige landerijen vervallen. Het middenste deel der stad, waarin de kerk en toren staan, ligt rondom in eene binnengraacht, als een eiland, besloten en doch heeft gemeenschap met het overige der stad door middel van den naam van de Blaauwe-brug en de Vrouw en-brug. Dit middeldgedeelte wordt meendeels aan de overzijde van de voornoemde insluitende graacht, omsingeld door de huizen aan dien kant des waters, zoodat deze stad, hoewel niet groot, echter ongemeen wel is aangelegd.

De burgerhuizen tinnen Sraavoren waren vroeger net en welgebouwd, doch sedert een aantal jaren zijn er vele afgebroken, ten gevolge der in het oog loopende verachtering van welvaart en handel. De scheepbouw vooral bloeide hier, even als de daarnaan verbroekte fabrieken, zooals lijnbanen, smederijen en zeilmakerijen. Een en ander gaf Sraavoren een levendig aanzien; bevorderde den koophandel en deed de stad bloeijen. Thans is dit alles veranderd. Sraavoren heeft bedden een treurig aanzien. Men ziet er geheel geene boommen, maar tusschen golfvande erven van met rugte en graa bedekte puintuopen, nog eenige bouwvallige huizen half gesloopt, muren met honte tegelen en digt gespijkerde vensters. De annulle puintwegen, die derwaarts loopen, zijn met afbraak van Sraavorens voormalige huizen overdekt. De overblijfsels van vloeren, pannen, met roet doortrokkene gesselsteenen, verglaasde esterlijsten, alles toont de treurige slooping dier eertijds zoo vermaarde residentiestad van Sraavo aan. Bij hant of koop worden de woningen voor zeer geringe prijzen afgestaan, het is overal stil, somber en leventloos, en de verarmde bewoners, schijnen in de verwoozte woningen, sonder nering of handoering moedeloos neder te zikken. Men wil, dat er soorhoen en velligt nu nog oude gebouwen zouden zijn, wier voorgevels bijna een el dik zijn.

Het Stadhuus, aan de *Weselijke-Gracht*, staat in het midden der stad en is in 1775 geheel vernieuwd en daarna een fraaie raadkamer gebouwd. Deze is fraai geschilderd; links van de deur vindt men den *verkoop van Esau's eerrijgeboorterecht*, en ter rechterzijde Isaak, *Jaco's zegenende in plaats van Esau*; links van den schoorsteen Sraavoko's eerste recht en regts Anasurus en Mondonari. Tegenover de vensters Sasakra in het bad door twee grifaards bespeld en Thabon de Hoer. In den schoorsteen is het portret van Willem V. In het plaatsel niet men in het middelvak het stads bestuur op eenen verheven zedel geplaatst met den staf in de rechterhand; devens de stedemaagd ligt een scheepsroer. De eendragt, aan hare voeten zittende, biedt haar een open granaatappel aan; nabij haar is de staatkunde, met twee aangezigen en een verrekijker; legen haar over de rede, op wolken gedragen, met passer en vorm, en verder allerlei allegorien. In de hoeken vindt men fresco-schilderingen, voorstellende de *Wijsheld*, de *Gezigtsheld*, de *Wakerheid* en de *Voorsigtigheid*, met allegorien. Op het raadhuis wordt nog bewaard een met zilver beslagen guldhoorn, die 24 flesch houdt en waarop staat: *Desen horen hebben doen maken de broeders van Sint Antonius gilde MCCXCII*. Op de plaat is in zilver gedreven *Struus en Esau van de rozen gespijst*. Het stadhuus was vroeger een goed deling gebouw, met een hoog bordes. Thans echter is het in verval. Toen men het oude Stadhuus afbraak, vond men in een der muren twee gouden penningen, welke elk een halve pistool waardig waren.

Het Contributiehuus of de Vergaderplaats van het dijkbestuur Hemelumer-Olderphaert-en-Noordwolve, staat in de *Voorsrazet*.

De Kerk der Hervormden, staat aan de *Weselijke-Gracht*. De Pastoor trok destijds 180 goud. (925 guld.) en er was nog een vijkarf van 100 goud. (180 guld.). Dit gebouw moet eerst in de zestiende eeuw gesicht zijn, want in 1851 moest de kerk, welke rean toen te Sraavoren had, worden afgebroken, omdat zij te dicht bij het Blokhuis stond. Naar men wil zouden aan het tegenwoordige bedehuis bakken en sparen en ander houtwerk gebezigd zijn, walk in het bosch van Kriell

gewaasen waren. Het is een net gebouw, met een zeer goed orgel en geregelde zibanken. Ook vindt men nog in de kerk een zwart bord, waarop te lezen staat: *In 1885 Vrijdags nachts voor St. Marten gebleven twee zoetliden met hante mensschap en vijf kinders.* — *Hereve bewaar de zeeman*. Men vindt er mede nog de haren van de gilden. De toren, welke afzonderlijk staat en tot een bakken in zee verstrekt, is fraai gebouwd. In het jaar 1768 en 1769 zijn aan kerk en toren aanmerkelijke verbeteringen gedaan, en bij die gelegenheid eenige der gezegde bakken uitgenomen, die nog geheel frisch en gaaf werden bevonden, waaron zij naderhand tot onderleggers der bruggen zijn gebruikt. Men vindt ook in eenige parkuiliere huizen nog hoden vele gelijksoorlige bakken.

De Kerk der Doopsgezinden is een klein, doch net gebouw, zonder toren of orgel.

Men heeft er een Latijnsche school, wordende de post van Reector door den Hervormden Predikant waargenomen; doch bij gebrek aan leerlingen is zij thans gestolen.

Men had te Sraavoren vroeger een mansklooster zijnde het St. Odulfsklooster op een plaats welke later door de zee is weggespoeld. Zie Onversuikroorn (Sr.)

In het Noorden van Sraavoren, stond weleer ook een Begijnenklooster; doch dit klooster werd, in het jaar 1849, door een Geldersche Begijn in brand gestoken, omdat zij, door de Moeder van het klooster, volgens hare gedachten, omdat zij, door de Moeder van gebouwen werd. Dit klooster was schoen van aanleg en voorzien van een fraaie kerk en lommetrijk geboorte, doch allengs veranrd, zoodat de Begijnsen den kost met werven moesten winnen. Hier stonden achttien weesgelouwen en een halve bruspensing (ruim 5 cents) was het weeloon van elke sijfing.

Sraavoren is de geboortepl. van den Geleerde Nairo, die op het einde der negende eeuw leefde, de Leernester van Hudson, den veertien Bisschop van Utrecht geweest is, en eenige philosophische geschriften heeft nngelaten.

Van de Geschiedschrijvers: Coevens, bijgenaamd Savantrus, die ontrent het jaar 920 geleefd heeft; en Anasus Coevtrus, die een *Kronyk van Friesland* geschreven heeft; † in 1889.

Van de Staatslieden: Iase (Jans) Coevens, die in de veertienle eeuw Borgemeester van Groningen is geweest en zich als Hooft der Schiedingers kennen deed, en Alant Pierra van Jovéstral, die in 1692 Gezant aan het Hof van Engeland en in 1667 gevolmagtigde tot den vedelhandel te Breda was; geb. in 1615, † in 1678.

Uit Sraavoren waren mede afkomstig de voorouders van den Krijd-kundige Remarus Donavars, eigenlijk Remaar Doppens of Doppes van Jorokera.

Sraavoren heeft meer dan eens schade geleden door brand; als in het jaar 996, toen 329 huizen daardoor verterd werden. In 1430 deed de brand eeno veel grooter verwoesting, verslindende ontrent 800 huizen; zoodat het Zuider en Zuidooster deel der stad, ter oorzaak van de velen dakken, als in een oopenblik werd in asch gelegd, weshalve zij daarna binnen engere palen moest besloten worden.

Ook heeft deze stad niet weinig in de oorlogstampon moeten deelen. Zou werd zij, in het jaar 1679, door Dink V, Graaf van Holland, belegerd en stond drie weken het geweld der belegeraenen door; maar zag zich eindelijk genoodaakt te bukken. Zij kreeg vergiftenis op voorwaarden;

* dat de burgers zich ootmoedig zouden overgeven, en veertig personen * uit hun midden tot gijzelaars stellen; dat zij den Graaf, als hoonen * Landheer of Potestaat, zonden huldigen; mits betalende tot eenne * boete, dertien honderd gouden Fransche kroonen (3036 guld). De burgers verkregen wel, dat zij door den Graaf in graade werden aangenomen; doch buiten deze verzoening bleven de vreedende knechten, die hem in den oorlog getuend hadden, alsmede zij, die uit Westfriesland derwaarts getuigt waren. Nadat de Graaf zijne plegtige intrade in de stad gedaan had, deed hij alle de gezegde vreedelingen onthoofden.

Later moesten die van Stravonk weder tegen de Hollandsche Graven zijn opgestaan, want wij vinden dat zij zich in 1512 weder met Graaf Willem III verzoenden. Deze Graaf begon zich in 1523 ernstiger dan voorheen, met de regering van Friesland te bemoeijen. Hij had toen twee inwoners van Stravonk, tot Schouten of Regiers over de stad en het onliggende land aangesteld. Doch deze nutwrigheid mishagde den Friezen, welke aangeltst door den Abt van St. Oulflus-klooster, die toen veel gezag in Stravonk oefende, de Graaflijke Schouten verjaagde, langs de Zunderzee kruisende, den Friesche schepen veel nadeel toebrengt. Zelfs deed zij, nu en dan, eeno landing op de Friesche kust, bij welke gelegenheid het dorp Miridum en eenige landen daaromtrent ledig geplunderd en plat gebrand werden. De Friezen, hierdoor ten denken-gebragt, verzochten met den Graaf in onderhandeling te treden, hetwelk hun verpand werd. In Mei 1528 kwamen de Abt van St. Oulflusklooster en eenige Afgevaardigden der burgerij van Stravonk, te Haarlem, met Graaf Willem overeen, dat de Graaf van Holland voortaan Schouten, Schepenen en andere Regiers in Friesland zou aanstellen, aan wier vermissen zij beloofden zich te onderwerpen.

Vóór of in het jaar 1545 moeten die van Stravonk zich weder aan de gehoorzaamheid des Graven onttrokken hebben. Willem dus in zijne eergelust zijnde, en een sterk leger, wel van 85,000 man, zoo men schrijft, op de been hebbende, begaf zich selvep om over de Zunderzee naar Friesland te varen. De vloot, door het onstuimig heerstweder, of door kwade rifting der stormvlieden, verstoord geraakt, landde niet te gelijk aan de Friesche kust. Een deel der vloot, onder Jan van HERSOUWER, zoon van Jan van BAVONK, kwam eerst aan land, bezittende St. Oulflus-klooster, daar hij zijn leger op een breed veld, de Zuidtrens genaamd, nederstloeg. Toen de manschap, die hem volgde, aan land getreden was, viel hij op een deel Friezen, dat de Hollanders daar verwachtte, aan, maar deze, betuigt met voordacht, of gedwongen, dinstaan te rug, en wierpen zich, ten deele binnen Stravonk, ten deele binnen dan ontrek van het klooster, waar ze van de Hollanders gevolgd en aangevoigt werden. Zij verdiedden zich echter zoo kloekmoedig, en drongen van verdoegen. Inmiddels waren de klokken der naastgelegene dorpen geluid, en de landlieden in de wapenen gebragt, welke zich bij de vreedende Friezen voegden en gezamenlijk met hen de meeste Hollanders, die aldaar getand waren, dood sloegen en de overige dwongen te vlugten. Graaf Willem, wat later aan de Friesche kust gekomen, landde op eeniger afstand ten Noorden van het klooster, bij zich hebbende de meeste Hollandische Eddelen, en den bloem der krijgsmagt uit zijne Staten. Hij gaf zich geen tijd, om zijn leger in behoorlijke slagorde te stellen;

maar deed het volk bij banden op de Friezen, die ten deele in het riet verborgen lagen, aanvallen, en in het naastgelegen dorp branden en blaken. Terstond kwamen de Friezen uit hunne rietboschen te voorschijn; terwijl, ter zeldere tijd, hunne spitsbroeders, die reeds de overwinning behaald hadden, zich bij hen voegden. Graaf Willem, niet wetende dat een deel van zijn leger geslagen was, viel terstond, met eeno bende van vijf honderd man, zeer moedig op den vijand aan, doorstak met eigen hand een Friesch Edelman, en nam de plegen van eenen Veldheer zoo wel in acht, als hem, naar tijd en gelegenheid, mogelijk was. Maar omgeven en overvallen door de overmagt der vijanden, die, op het luiden der klokken, van alle kanten als bijen kwamen opzetzelden, verslagen, 's Graven lijk werd van de Friezen, ter weertrake van den gesneuvelden Edelman, onthoofd; de andere benden, die voortogens aan land kwamen, en ten strijde liepen, werden mede, ten grooten deele nedergehouden en weinigen konden zich met de vlugt op de schepen bergen. De strijd duurde van zonnen opgang tot den laten avond. Men wil dat er achten duizend, zoo Hollanders, Zeeuwen als Hengouwers, gesneuveld, of in het slijk en water vermoord zijn, onder welke twee honderd en veertig hooggebooren Staatspersonen en voornamste Eddelen geteld werden. Deze overwinning, waarvan men in Friesland de weerga nimmer beleefd had, viel voor den 25 September 1545. Die dags, vele jaren daarna, als een plegtige feestdag gevierd; worderde de Friesche Lieve-vrouwendag genoemd, zonder twijfel, omdat men destijds, deze overwinning, aan de voorridding der H. *Maeder-magd* toeschreef.

Hertog ABRARCK VAN BIRNEM was in zijne onderneming gelukkiger. Toen hij, in 1597, het Friesche leger aldaar sloeg, en Stravonk, destijds van geringe sterkte, innam. Hij bouwde een blokkhus in het Noordwesten der stad, waarna hij zijn krijgsvolk van hier door geheel Friesland zond, en het gansche land, onder zekere voorwaarden, tot onderwerping bragt. Reeds vroeg in het voorjaar van 1400 werd de stad Stravonk door de Vrijheidgezinde Landtaten belegerd. WARAENS VAN BIRANONS, die destijds het bevel over de bezetting had, hield de belegeraars zoo lang op, dat Hertog ABRARCK tijd had, om meer krijgsvolk over te zenden. Eerlang kwam ANNOET VAN ESMOND, Heer van *Ijselstein*, met eenig volk aan; waarop de Friezen het beleg opraken. De schans te Molkwerum was nog in hunne handen, en werd niet gene sterke bezetting voorzien. Doch, eenigen tijd daarna, beproefde BIRANONS, aan het hoofd der bezetting van Stravonk, eenen aanslag, om die vesting te verrassen. Hij bestormde de werken met groote dapperheid, waartegen de Friezen zich met geen minder kloekmoedigheid verweerden. De aanvallers verloren veel volk. BIRANONS, zwaar gewond, werd door de Friezen gevangen genomen, maar ontsnapte erlang zijne wachters en kwam weder binnen Stravonk bij zijn volk. De Friezen van Westergoo, vermannen hebbende dat er binnen Stravonk slappe wacht gehouden werd, verrasten de stad, den 12 Maart 1414, en verjaagden de Hollandsche bezetting. Hertog WILLEM, Graaf van *Holland*, had altoos groote zorg voor het behoud der stad gedragen, en er, van tijd tot tijd, wakkere Bevelhebbers gezonden. Daar hij echter thans vrij ernstig in de Drechtische onlusten en andere, zwaarigheden gewikkeld was, namen de Friezen die gelegenheid waar, om dat eenigste overschot der Hollandische heerschappij in hun hand te vernietigen. Ook het de Staat van 's Graven zaken, hoe

gevoelig hem dit verlies ook was, niet toe, om den Friezen zulke be-
kauld te aellen.

Den 26 September 1420 rukten de Veikkoopers onverwacht bij nacht
voor Stavoren, binnen welke stad zich de meeste Oostfriesche en Groo-
ninger ballingen, welke tot de Seheringens behoorden, nedergegeet
hadden. Zij geraakten in den donker avor de vesten. Daar echter
die van binnen de wapenen spoedig aangejord hadden, ontstond er een
hardbekkig gevecht, waarin *Cornelis Jaans* en sommige anderen sneu-
velden. De overige ballingen en misnoegden, niet langer konnende
stand houden, gingen scheep en vlietten naar Holland; sommigen
namen de wijk naar Slooten.

In 1816, gedurende de Geldersche onlusten, werd de stad door den
Bourgondischen Stadhouder *Erasmus van Eemeren*, met behulp van hon-
derd kleine schepen vol krijgsvolk, ingenomen, en, nadat zij weder
in handen der Gelderschen gevallen was, in 1822, ondernmaal herwon-
nen en het blokhuis versterkt.

Tijdens de Spannsche onlusten en oorlogen heeft Stavoren ook veel
geleeden. Den 28 Augustus 1872 werd de stad door de onzen inge-
nomen, alsoe zij door de Spanjaarden slecht bezet was, doch den
6 September weder in handen der Spanjaarden gevallen zijnde leed
zij veel overlast van het *Walen-Regiment van Caspar Rouss*, dat eeno
verschrikkelijke plundering en moord onder de ingezetenen aanrichtte;
terwijl een gedeelte der stad verbrand werd.

Stavoren weder in onze magt gekomen zijnde, liet *Prins Willem I*,
in het jaar 1880, het kasteel afbreken, doch de trouweloze *Bakker-
bare*, de stad voor den Spaanschen Koning hervonnen hebbende, deed het
kasteel weder herstellen en de stad met Spaansch krijgsvolk bezetten. In
1831, hebben de uitgewekene en voor Spanje's tiranni vlijtende bur-
gers van Stavoren, geholpen door een vaandel Straatsche soldaten onder
Sonoy, de stad weder ingenomen en het kasteel gestroopt, sedert wel-
ken tijd de stad aan der Staten zijde is gebleven.

Bij den watervloed van Februarij 1825 werd Stavoren vreeselijk
geteisterd. De meeste huizen leden veel en eenige spoelden tot op de
grondslagen weg. Er sloegen verscheidene diepe gaten in de straten,
langs welke turf, huistraad en gereedschappen in menigte rondspool-
den. Het havenhoofd werd verschrikkelijk beschadigd, zoodat het nau-
weliks te herkennen was. De zoutkeet storte in, en het was niet dan
met moeite, dat de boeren hun vee door het water naar het hoogere
gelegen *Warys* en *Mokwrum* heen dreven. Vele schapen verdronken,
doch gelukkig kwamen hier geene menschen bij om.

Het wapen van Stavoren is een veld van goud, met drie fascen van
keel en geplaatst op twee gekruiste bisschopsstaven van goud.

De vlag is blaauw met twee gouden gekruide bisschopsstaven in het
midden.

STAVOREN (KASTEEL-TR.), voorn. kast., prov. *Friesland*, kw.
Westergoo, arr. en 5 u. Z. W. van *Sneek*, kant. en 1½ u. Z. W. ten Z.
van *Hindeloopen*, in het N. W. der stad *Stavoren*.

Dit kast. was in het jaar 1822 gesticht, door den Stadhouder
Grooter Scherck, ter zelfder plaats, waar *Aankers van Barrens*, in het
jaar 1597, eeno sterke gebouwd had. Het had een torengevel en
ringmuur, en zeven en vijftig jaren bestaan toe hebben, op
den 12 Februarij 1880 afgebroken, maar kort daarna door den *Graaf
van Rensselaere* weder herbouwd, doch in het volgende jaar door de
uitgeweken burgers weder ingenomen en gestroopt.

STAVOREN (KLOKSLAG-VAN-), dat gedeelte van de gem. *Sta-
voren*, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, arr. *Sneek*, kant. *Hindeloob-
gen*, hetwelk buiten de stad Stavoren gelegen is. Het bevat het vaste
land en gedeelten van den Noorder-polder en van den Zuider-
polder.

STECKMÜHL, geh. in de heert. *Borbury*, grootl. *Luzemburg*,
arr. en 4½ u. N. O. van *Luzemburg*, kant., kw. en ½ u. N. ten W.
van *Graenmacher*, gem. *Monternach*.

STEDHEM en STEDHEM, oude namen van het d. *Stedum*, in
Friesland, prov. *Groningen*. Zie *Stedum*.

STEDHOUDERS of Stedouders, voorn. state, prov. *Friesland*,
kw. *Westergoo*, gret. *Mendelmadeel*, arr. en 2½ u. W. van *Leeuwarden*,
den, kant. en 1½ u. Z. Z. W. van *Barkum*, ½ u. Z. van *Schillingen*,
waartoe zij behooren.

STEDMA of Stedma, voorn. state, prov. *Friesland*, kw. *Ooster-
goo*, gret. *Tiefsteradeel*, arr. en 4 u. O. Z. O. van *Leeuwarden*,
kant. en 1½ O. Z. O. van *Bergum*, ½ u. Z. van *Oosterveer*.

De juiste plaats, waar zij bestaan heeft, weet men niet meer aan
te wijzen.

STEDERAWALDA of Stederwada, voorn. bosch in *Friesland*, prov.
Groningen, niet ver van *Stedum*, waarvan het zijnen naam ontleende,
ter plaats, waar nog heden eeno plek grond den naam van *Sted-
wolder draagt*.

STEDUM, gem. in *Friesland*, prov. *Groningen*; arr. en kant. *Ap-
pingedam* (2 k. d., 7 m. k., 4 s. d.); palende N. aan de gem. *Kan-
tens*, O. aan 't *Zaand* en *Loppersum*, Z. aan *Ten-Boer*, W. aan *Mid-
destum* en *Kantens*.

Deze gem. bevat de d. *Stedum*, *Garsthuizen* en *Wester-
enden*, benevens de daartoe behorende geh. *Dijkum*, het *Groote-
Garsthuizer-Voorwerk*, het *Kleine-Garsthuizer-Voorwerk*,
de *Har*, *Krangweer*, de *Vennen*; de *Vierburen*, het *Voor-
werk*, de *Weer* en *Lutje-Wijwert*. Zij bestaat, volgens het
kadaster, eeno oppervlakte van 2481 bund. 75 v. r. Men telt er
277 h., bewoond door 508 huisgez., uitmakende eeno bevolking van
1650 inw., die meest in den landbouw en de veeteelt hun bestaan
vinden. Ook heeft men er eenen pelmolen en eeno weverij.

De grondgesteldheid is niet overal geheel de zelfde. Aan de Ost-
zijde bestaat de bodem uit vette klei met zand vermengd; aan den
Noord- en Zuidkant is de klei zwaarder en minder zandig. Ten Wes-
ten treft men eerst klei en daarna rooiboorn aan. Even als elders op
de hoogte *Keshanden*, worden hier gebouwd tarwe, rogge, raaznaad,
gerst, haver, boonen, aardappels en andere vruchten. Onder Wester-
enden is de grond meestal zavelig en vruchtbaar.

De Herv., die er 1200 in getal zijn, onder welke 240 Ledematen,
maken de drie gem. *Stedum*, *Garsthuizen* en *Westerenden* uit.
Sedert den 10 December 1845, bestaat hier ook een gem. van Chris-
telijk Afgescheidenen.

De 5 Brang-*Lutb.*, die er wonen, behooren tot de gem. van die
gezindte te *Groningen*. — De 50 Dopsgez., die men er telt, worden
tot de gem. van *Tidhuizen* gerekend. — De 10 Ier., die er wonen,
hebben hier eeno kerk, welke tot de ringsynagoge van *Appingedam*
behoort.

Men heeft in deze gem. drie scholen; als: eeno te *Stedum*, eeno
te *Garsthuizen* en eeno te *Westerenden*.